

Az özvegy nők helyzete Nyugat-Magyarország paraszttársadalmában a 16. században

A 16. századi Magyarországon a paraszti társadalom és a nem-nemesi társadalom gyakorlatilag egyet jelentett, szokásaiban és életszemléletében a parasztságtól lényegesen eltérő polgárság, városok hiányában még nem volt. A városok (*civitates*) és mezővárosok (*oppida*)¹ valójában csak nagyobb falvak voltak, amelyekben a piacok és vásárok serkentették ugyan a kézművességet és a kereskedelmet, anélkül azonban, hogy a városlakók elszakadtak volna a földműveléstől.² Sőt, a parasztsághoz sorolhatjuk a nemesség alsóbb rétegeit is: *nobiles armales*, *nobiles praediales*, *nobiles unius sessionis*; akiket csak a címük és a büszkeségük különböztetett meg a paraszti tömegektől.³ E nemeseknek a parasztsághoz való sorolása azért is indokolt, mert a városlakókról vagy a röghöz kötött nemesekről gyakran több adattal rendelkezünk, mint a tulajdonképpeni parasztságról, s ezáltal valóságosabb képet kapunk.⁴ A parasztságot tehát tágan értelmezzük, életvitеле szemben áll a főúri nemességével és a papságéval.

A nők helyzete ebben a paraszttársadalomban számszerűen megragadható a korabeli adóügyi iratok – adóösszeírások és közjegyzői adásvételi szerződések⁵ – alapján. Ezek az iratok, bármennyire eltérőek természetüknél fogva és hiányosak a történelem viharai miatt, mégis bepillantást nyújtanak abba, hogy milyen lehetett ekkor az egyedülálló nő helyzete, ami tanulmányunk célja. Tény, hogy

¹ Minthogy Magyarország hivatalos nyelve 1843-ig a latin volt, a magyar szakkifejezéseket általában latinul adjuk meg.

² Ez a megjegyzés főként a túlnyomóan magyar lakosságú városokra és mezővárosokra vonatkozik, mint Pest, Győr stb. A német többségű városoknak, mint Buda, Sopron stb. volt polgársága (kézművesek és kereskedők), melynek egyetlen mezőgazdasági jellegű tevékenysége a szőlőművelés volt, amely jövedelmezőbb volt a többi mezőgazdasági tevékenységénél. Sopron esetét vizsgálva, tipikusan polgári jellemvonásokat találunk.

³ A *nobiles unius sessionis* nemesi címükön felül a birtokuk (ahol a kúriájuk állt) után is adómentességet élveztek. A *nobiles armales*-nek nem volt nemesi birtokuk, csak címük. A *nobiles praediales*, a prelátusok hadi kíséretét alkották és ezért földeket és címet kaptak tőlük. A főúri nemesség azonban nem ismerte el őket saját magával egyenrangúnak.

⁴ Az alsóbb nemesi rétegeknek ezt a paraszti vonását a korabeli források is kiemelik. Szabó István „A magyar nemesség és parasztság osztályviszonyai a XVI–XVII. században” című cikkében hosszan tárgyalja – példákkal alátámasztva – a kismemesség paraszti kötődését és jellemvonásait. Vö.: Szabó István: Jobbágyok-parasztok, Bp., 1976., 237–252.

⁵ Az urbáriumok, bor- és terménydízmsa-összeírások; a szőlők, földek és házak eladása vagy elzálogosítása, amelyet az erre feljogosított egyházi testületek végeztek (*loca credibilia*). A tárgyalt területen ez főleg a győri székeskáptalan volt, s ennek jegyzőkönyvei fennmaradtak. Vö. a Győri Káptalani Levéltárban őrzött *Protocolla fassionum Capituli Almae Ecclesiae Cathedralis Jauriensis*, melynek I–III. kötete tartalmazza az 1534–1580-as időszakból származó szövegek eredetijét. Annak ellenére, hogy jogilag a föld kizárólag a kiváltságok (*regnicolae*: király, papság, nemesség) tulajdona volt, a nem nemesek is rendelkezhetek a házukkal vagy szőlőjükkel anélkül, hogy a földesúr jogai meg lennének említve az okirat szövegében.

⁶ Az iratok majdnem mindig közlik az eladó ingatlan eredetét: örökség, az egyik házastárs szerzeménye vagy közös szerzemény.

özvegy nők gyakrabban szerepelnek a dokumentumokban, mint férjezettek vagy hajadonok. Ez a megállapítás meg is határozza a nő helyzetét kora paraszttársadalmában: alárendelt szerepet játszik, háttérbe kerül a férfival szemben, aki vitathatatlanul a család vagy a ház feje. A nő csak akkor jelenik meg, ha a védelmet nyújtó férfi – apa, férj vagy egyéb rokon – elhalálozik, és máról holnapra a nőnek kell átvennie a ház vezetését, vagy ha neki kell gyakorolni a törvényes jogait, pl. javait érintő ügyleteknél, mint ingatlan eladása, vétele, elzálogosítása, ill. öröklés, hozomány esetében. Igaz, a korabeli jegyzőkönyvekben gyakori, hogy a nőt férfi megbízottja kíséri, vagy éppenséggel képviseli (apa, férj, testvér, fiú stb.), de jogainak elismerése a szövegben explicite szerepel. Mindjárt hozzá is tehetjük, hogy a vizsgált esetek felében a nő egyedül lép fel, azonban az egyes esetekben nem tudjuk megfejteni és elemezni elhatározásának indítékait. A nyugati típusú hagyományos társadalom képe áll előttünk, amelyben a nőt a mikrotársadalom védi – szülők és rokonok –, de amely nem tiltja meg neki, hogy szabadon rendelkezék örökölt vagy szerzett javaival, és amelyhez még a házastársak közötti szerzeményeivel kapcsolatos jogügyletekben is biztosítják a jogait.

Forrásaink természetéből következően, vizsgálódásunk olyan sajátos, viszonylag jómódú társadalmi rétegre korlátozódik, amely rendelkezett elegendő ingó és ingatlan vagyonnal ahhoz, hogy azt jegyzőkönyvbe vétesse vagy amelynek a javait feudális adók (dézsmá, úrbér, robot stb.) terhelték. A többi nő életkörülményeiről nincs adatunk. Figyelembe véve a rendelkezésünkre álló dokumentumok adta lehetőségeket, témánk kifejtéséhez célszerűbb kevesebb, de különböző és jellemző példát venni, mint beérni a globális statisztikák nyújtotta képpel, ami a valóság eltorzításának kockázatával jár, mivel a nők nyilvánvalóan sokkal kevesebbszer szerepelnek az iratokban.

Az urbáriumokban ritkán szerepelnek özvegy nők, férjes asszonyok is csak kivételesen (a német vagy magyar nyelvű szövegekben ilyenkor az „özvegy” helyett az „asszony” megjelölést találjuk).⁷ A 16. század folyamán azonban a nők előfordulási aránya növekedő tendenciát mutat. Így pl. a kapuvári uradalom 1518-ból származó urbáriumában csak egyetlen özvegyasszony szerepel 307 földműves között; egyetlen napszámot sem írtak össze. Az 1565-ös győri püspöki urbáriumban⁸ a „Győri Házhoz” tartozó 6 helységben 8 özvegyasszonyt találunk, akik közül 1 földműves (182 földműves és 56 napszám). Ugyanazon püspökség 1571-es urbáriumában¹⁰ 17 egyedülálló nőt találunk (mind napszám 134 földműves és 47 napszám között). A két dokumentum közti csekély (: 6 évnyi) különbség ellenére, az 1565-ben számba vett 6 özvegy egyike sem szerepel 1571-ben). Ezek az urbáriumok nem nyújtanak semmiféle felvilágosítást az özvegyek vezetete háztartás gazdasági állapotáról, ill. férjük elhalálzásának körülményeiről, kivéve egy esetet, ahol megemlítik, hogy az egyik özvegy férjét törökök hurcolták el.¹¹ Ez utóbbi nőt az urbárium nem minősíti özvegynek.

A keresztúri birtok 1595 és 1597-es urbáriumai kissé részletesebbek, különösen a második. 1595-ben 14 „asszony” volt, közülük 3 földműves, akik robotukat „gyalogosan” végezték, vagyis fogat nélkül, mint a szegények, és semmilyen jószágot sem írtak össze náluk. 1597-ben 17 „asszony”

⁷ A magyar nyelvű névjegyzékekben, ha egy név ’-né’-re végződik, akkor férjezett nőről van szó, azt azonban nem tudjuk, hogy özvegyasszony-e vagy nem. Pl. Nagyécsen *Pachy Pálné*. Vö.: Győri Káptalani Levéltár Gazdasági Okiratok 1530/1 füzet 82. fejezet. A német nyelvű jegyzékekben az ’-in’-re végződő neveknek van ugyanilyen jelentésük: néha a név helyett a foglalkozás szerepel, ahol az ’-in’ ugyanazt jelenti. Pl. Sopronban a bordézsmajegyzékben „Augustin Winpergerin”, „Hamerin”, „höldin”, „ier schwagerin” stb.: August Winperger felesége, a kovács felesége, napszámosnő a sógor-
nője. Vö.: Soproni Városi Levéltár OE gyűjtemény, Lad. 211/1, 25. füzet.

⁸ Ehhez járul még 146 „desertae”, akik közül egy sem nő. Vö.: Magyar Országos Levéltár DL 37007.

⁹ *Urbarium Reverendissimi Episcopi Jaurensis anni 1565*, Magyar Országos Levéltár E 156-os gyűjtemény 119/1 füzet. A helységek „nemesi házak” szerint voltak csoportosítva, amelyeket az adózóknak kellett a beszolgáltatással élelemmel ellátott.

¹⁰ Uo. 119/3 füzet.

¹¹ Uo. 119/1 füzet, 3.

¹² *Kerezhthw urbariuma a¹ 1595*. Magyar Országos Levéltár E 156-os gyűjtemény 977/8 füzet és *Inventarium castri Kerezhthw cum urbario a¹ 1597*, uo. 101/3 füzet, 70–112.

volt, közülük 5 földműves, hármuknak nincs jószágá;¹³ a 12 napszámos és bérlő közül háromnak van jószágá: hatnál pedig az szerepel, hogy nincs semmijük (*nil habent*). A napszámosok akár férfiak, akár nők, ebben az időben általában „gyalogrobotot” végeznek – ha egyáltalán végeznek –; a fent említett 6 vagyontalan özvegy közül 3-nak szőlőt kellett kapálni, a többiek mentesítve voltak minden robot alól. Az 1595-ben felsorolt nők közül csak 2 földműves szerepel az 1597-es jegyzékben is.

A gabonadézsmajegyzékek tanúsága hasonló az urbáriumokéhoz: az özvegyek csak ritkán szerepelnek benne és adójuk meglehetősen szerény, néhány kivételtől eltekintve, akik viszont, a falu arányához képest, jelentős adót törlesztenek. Például Karsengen,¹⁴ ahol az adók 1563-ban 0 és 3 *capetia*¹⁵ között ingadoztak adózónként, a 16 adófizető közül az egyetlen özvegyasszony 2 *capetiát* fizet. Ugyanaz az özvegy ritkán szerepel két egymást követő jegyzékben, még akkor is, ha ezek időben nem esnek távol egymástól. Gyors eltűnésük oka vagy az újraraházasodás. vagy az, hogy helyettük egy rokon vagy ismerős szerepel. Jó példa erre Nagyjenő,¹⁶ melynek 1591-es gabonadézsmajegyzékében (20 név) 2 özvegy nő szerepel, fejenként 1 1/2 *capetiával*, ami átlagos a faluban, az 1590-es boradó-összeírásban (130 név) és az 1592-es urbáriumban (44 név) sem ők, sem más özvegy nem szerepel. Természetesen, minthogy egy faluban ritkán van több özvegyasszony – leggyakrabban egy sincs –, így ezeket elszigetelt esetekként kezelhetjük, mintegy kivételként. A tanyákon a munkaszervezésre vonatkozó pontos adatok hiányában ama megállapításra kell jutnunk – a józan ész is ezt diktálja –, hogy a férjnek, a gazdaság irányítójának halála vagy akadályoztatása (pl. katonai szolgálat, török fogság stb.) esetén özvegye, ill. felesége folytatta a családi vállalkozás vezetését mindaddig, míg egy hosszabb távra szóló megoldást találtak, természetesen a család segítségére számítva. Elég ha a mezei munkák nehézségére, a földművelés alá- és fölrendeltségi viszonyaira (szolgáival és a földesúri felügyelőkkal) gondolunk és megértjük, hogy ezek a tevékenységek meghaladták egy özvegyasszony lehetőségeit, semmiképpen sem feleltek meg neki.

Más kép tárul elénk, ha a bordézsmajegyzékek összeírását vizsgáljuk. Itt gyakrabban szerepelnek nők, főleg özvegyek, és általában az adófizetők 8–10 százalékát érik el. Jelenlétük az adólistákon meglehetősen rövid: nem lépi túl az 5–6 évet, tovább nem szerepelnek. Eltűnésük okára a szöveg nem utal. Erről bővebben lentebb szólunk. Igaz, néha történik utalás a szőlő eladására vagy szerepel a bérbe vevő neve, máskor az özvegy neve helyett egy férfi szerepel, de a családnév ugyanaz: ilyenkor föltehetőleg az özvegy fiáról, ill. más rokonról van szó; ezek az esetek az egésznek körülbelül egynegyed-egyharmad részét adják. Nyúl (Győr közelében levő szőlőművelő község) esetében az 1552–1580-as évekre vonatkozóan viszonylag sok adat áll rendelkezésünkre: 13 bordézsmajegyzék¹⁷ és több adásvételi szerződés, összesen 486 adófizető, illetőleg az adásvételben részt vevő személy. Közöttük 53 nő, akik közül 42 özvegy. Ez utóbbiak közül 18 esetében azt is tudjuk, hogy a szerződésben milyen szerepet játszottak: 2 nő vesz, 7 elad, 3 bérletbe ad, 2 újra átveszi a gazdaság vezetését (bérletbe adás után), 2 rokonnak engedi át a szőlőjét, 1 pedig abbahagyja tönkrement szőlőjének művelését; egy eset pedig ezeknél bonyolultabb: az özvegy két szőlője köztük egyed elad, egyet pedig átenged egy rokonának (talán a fiának). Ezen tranzakciók sajátosságának megértéséhez emlékeztetnünk kell, hogy a feudális-musban a föld a kiváltságosok tulajdona volt, vagyis a királyé, az egyházé és a nemeseké (*regnicolae*). A

¹³ Ugyanott két földműves özvegyasszony (az egyiknek egy fél birtoka, a másiknak negyed telke van), mindegyiküknek 4 ökre és 1 tehene van, egy napszámos nőnek szintén 4 ökre és 1 tehene, egy másiknak 2 ökre és 2 tehene, az utolsónak 6 ökre és 2 tehene van, egyiküknek sincs lova.

¹⁴ A szomszédos Vas megyében van, közel Sopron határához. Vö.: *Regestum factum super decimas frugum in cultello Felkes a^o 1563*. Győri Káptalani Levéltár Gazdasági Okiratok 1563/2.

¹⁵ Ezen a vidéken egy *capetia* (boglya) általában 52, néha 68 kévét tartalmazott.

¹⁶ Veszprém megyében van, mai neve Tüskevár. Vö.: *Regestum decimae vini et juris montani Kys Jennew aⁱ 1590*. Magyar Országos Levéltár E 159, 225. köteg, 1590/8 füzet; *Regestum partiale decime frugum in bonis Rev. Dom. Episcopi Jauriensis aⁱ 1591*. Magyar Országos Levéltár E 156 1591/2 füzet; *Urbarium Rev. Dom. Episcopi Jauriensis aⁱ 1592*. Magyar Országos Levéltár E 156, 119/7.

¹⁷ A püspöknek járó részre az 1568, 1571, 1577, 1590, 1591; a káptalanéra az 1552, 1556, 1563, 1564, 1573, 1574, 1575, 1580, 1585, 1586, 1591-es évek.

nem-nemesek rendelkezettek a házukkal és a szőlőjükkel – ami inkább csak megtűrt, mint hivatalosan engedélyezett –, s a tranzakciók számukra jó tőkebefektetést jelentettek, amelyben a szőlőt értékelték a legkedvezőbben. A nők számára egy szőlőföld tulajdoni komoly tőkét jelentett a férj vagy apa halála esetére. Az adásvételek igen gyakoriak voltak: csak a győri székeskáptalan évente 120–150-et jegyzett fel, ezek kétharmada a Győr körül elterülő szőlőskertekre vonatkozott. Ez a magyarázata, hogy a szőlőtulajdonosok között nemcsak özvegyasszonyokat, hanem férjes asszonyokat, hajadonokat sőt, kiskorú leányokat is találunk. Természetesen a férfi rokonság nagyobb számban szerepel, ami vagy a nők alárendelt szerepét mutatja, vagy egyszerűen csak azt, hogy kevesebbszer jegyezték be őket.

Például Nagyécson (Győr közelében fekvő szőlőművelő falu) 1530-ban 86 bordézsma-köteles között 5 nő szerepel, közülük 3 özvegy, egy férjes és egy pedig egy szőlőművelőnek a lánya.¹⁸ Három évvel később azonban a férjes asszony már özvegyként, a lány pedig egyáltalán nem szerepel. Egy másik szomszédos szőlőművelő faluban, Kisbarátiban, egy asszony – feltehetően hajadon – 7 éven keresztül szerepel (1557–64).¹⁹ Nyíró Bálint győri kézművesnek Nagyécson 2 szőlője volt, 1533-ban 3, az özvegyének 1552-ben még 3 szőlője volt és 18 *tinae*²⁰ boradót fizetett, ami az e vidéken szokásoshoz képest igen sok. Sőt egy részt kapott a befolyt adónak a javadalmasok – a győri kanonok és néhány világi személy – közti elosztásakor. Talán a káptalan az asszonnyal szembeni adósságát törlesztette ily módon.

A szőlőtermelés sajátossága legjobban Sopron példájával illusztrálható. Sopronnak, az osztrák határ mentén fekvő 5000 lakosú szabad királyi városnak a polgársága többségében német volt (ezért szelleme polgáribb volt, mint a többi magyar városé). A szőlőtermelést itt ipari szinten folytatták, többek között a bécsi udvarnak is szállítottak. A szőlőtermelők száma évről évre erősen változott, sokkal inkább, mint a gabonatermelőké: a kis szőlőskertek művelői csak kivételesen szerepelnek az összeírásokban. Közigazgatásilag Sopron a belvárosból (*Stadt, civitas intra muros*), és a külváros 4 negyedéből (*Viertel, civitas exterior*) állt. A belváros lakói nem termeltek többé gabonát, de ők (az összlakosság kb. 20 százaléka) termelték meg az összes szőlőmennyiség felét. Két példát mutatunk be a nők és az asszonyok sajátosságos helyzetének illusztrálására.

1. Az 1571-es évről mind bordézsma-összeírással, mind gabonadézsma-összeírással rendelkezünk, amelyeket latinul²¹ írtak, és eredetileg a város magisztrátusa számára német nyelven íródott listák másolatai voltak. Ezeket a latin másolatokat a Magyar Pénzügyi Kamara részére készítették, amely állami szerv volt. A 157 gabona adóköteles²² közül 3 özvegyasszony (1,9%), a 414 boradóköteles közül 31 nő (7,5%), akik közül 18 özvegy (*relictæ*), 6 „asszony” – valószínűleg feleség, akiknek a nevéhez az „in” szuffixum járul – 6 az adóköteles anyja, 1 pedig a leányként szerepel. Adójuk mértéke átlagos.

2. Az 1582-es esztendő jó szőlőtermést hozott Sopronnak. Nagyok voltak az adótételek és igen sok volt az adóköteles: 689, köztük 57 nő (8,3%), közülük 24 mint bérlő szerepel (nevük előtt

¹⁸ A férjzett nő *Pachy Pálnéként* szerepel, a hajadon *Ursula Kanya, filia Johannis Kanya*. Vö.: Győri Káptalani Levéltár Gazdasági Okiratok 1530/1. 1533-ban *Pachy Pálné* már özvegyként van összeírva: *relicta Pauli Palcha*; a hajadon már nem szerepel, de az apja 3 szőlővel igen. Vö.: uo. 1533/1 füzet.

¹⁹ Ezt az asszonyt *Clara Fyas-ként* írták össze, minden más megjegyzés nélkül. Kisbarátiban, ahol összeírták, csak 4 bordézsma-jegyzék van: 1554, 1564, 1565, és csak azokat az adózókat tartalmazza, akik ténylegesen beszolgáltatták az adójukat. *Clara Fyas* 1557-ben és 1564-ben szerepel, vagyis jelenléte hétéves időtartamot fed, de semmi sem zárja ki azt, hogy korábban vagy később is volt szőlője, de mivel nem fizetett adót, egyik sem említi. Vö.: uo. 1554/1, 1557/1, 1564/1, 1565/1 füzet.

²⁰ A *tina* a bor méréséhez használt űrmérték volt, általában 10 *cubulusra* osztották, nem tudjuk, hogy hány liternek felelt meg, valószínűleg helyenként változott a nagysága. Nagyécson a dézsma-köteles átlaga 2–3 *tina* körül volt.

²¹ Magyar Országos Levéltár E 159, 152 köteg, 1571/2 füzet.

²² Az eredeti német nyelvű összeírásban 221 adófizető volt. Vö.: Soproni Városi Levéltár OE Lad. I 210/19.

„*ibidem*” áll). Mivel a jegyzék német nyelvű,²³ a feleségek és az özvegyek nem különböztethetők meg. Beszolgáltatott adójuk többnyire az átlag alatt marad, kivéve néhány igen nagy mennyiségű adót (l. 1. táblázat). Például a belvárosban 12 nő adófizető közül 3-nak az adója a városnegyedre jellemző átlag körül mozog: 5,2 *eimer*,²⁴ 2 nő még meg is haladja 12 *eimerrel*, 1 pedig 15 *eimerrel*. A gazdaságot vezető asszonyok közül 3 a fiával, 1 pedig a testvérével szerepel, ezek a férfiak külön fizették az adójukat. A férfi házában összeírt nők közül 7 fő az adózó anyja, 2 a leánya, 3 napszámos (*holdin*), 12 pedig külön megjelölés nélkül szerepel. Csak egynek volt foglalkozása: bába (*frauenhilfin*); boradója átlagos volt: 1 3/4 *eimer*. A fia vele együtt lakott, az ő adója viszont magas: 5 3/4 *eimer*. Az adóösszeírásnak ezek az utalásai azt mutatják, hogy a tehetősebb családok tagjai számára a szőlőskert egyenértékű volt a családfő halálára szóló életbiztosítással, és lehetővé tette az özvegy megélhetését.

Érdekes megvizsgálni az özvegyasszonyok szőlőtulajdonának azt az oldalát, hogy mennyi ideig voltak tulajdonosok. A már fentebb idézett Nyúl szőlőművelő falura vonatkozó fennmaradt adatok segítenek közelebről megvizsgálni a kérdést. A 42 özvegyre vonatkozó adatok a következőképpen oszlanak meg: 4 csak a szerződésekben szerepel, 20 csak egy évig, 8 2–5 évig, 8 6–10 évig, 2 pedig ennél is tovább (13-tól 20 évig) terjedő ideig fizetett adót (2. táblázat). A dokumentumok tanúsága szerint a tulajdonosság átlagos időtartama 3,3 év. Tekintve azonban, hogy az adójegyzékek évfolyamai eléggé hiányosak és a jegyzékek javarészeiben csak azok az adófizetők szerepelnek, akiknek elegendő termékük volt ahhoz, hogy minimumot elérje (ami rendszerint 1/2 *cubulus* – kb. 4–6 liter – volt), ezért, ha egy név nem szerepel a következő évi összeírásban, ez egyáltalán nem jelenti az illető eltávozását vagy halálát. Tehát a tulajdonosság időtartama hosszabb, mint amennyi ideig az iratokból dokumentálható: például egy özvegy, aki csak az 1552-es összeírásban szerepel, csak 1557-ben, tehát 5 évvel később adja el szőlőjét; hasonló esetet nem egyet lehet idézni.

A fenti példákban a női családfők száma minden bizonnyal kevesebb, mint a valóságban, aminek két oka van: egyrészt, hogy a nők kevésbé vannak regisztrálva, másrészt, hogy egy nőnek gyakorlatilag lehetetlen volt hosszabb ideig vezetni a családi vállalkozást, akár paraszti birtokról, akár kézműves műhelyről volt szó. Az egyetlen teljes 16. századi összeírás, ami a szóban forgó területről volt, Sziget mezővárosé 1551-ből.²⁶ A mezőváros a hasonló nevű vár lábánál terül el, amely – helyzeténél fogva – a Dunántúl déli részét védte, ugyanakkor pedig fenyegette a török Buda és Belgrád közti úti és vízi összeköttetéseit. Így azután nem meglepő, hogy mind a vár, mind a mezőváros ki volt téve a törökök állandó zaklatásának, a mezőváros pedig menedéket nyújtott a környező falvak lakosságának is. Az említett összeírás is azért készült, hogy számba vegyék az „éhes szájakat”: embereket és állatokat, valamint a rendelkezésre álló élelmiszereket – a törökök támadása esetére. A demográfusok nagy öröme, az összes lakos házanként, ill. háztartásonként van felsorolva, beleértve a gyermekeket és a szolgákat, sőt még az aszociális elemeket is (koldusok); csak két adat hiányzik: az emberek életkora és hogy állandó lakosok-e vagy menekültek.

Ebben az időben a mezőváros 100 házat számlált 372 háztartással, amely 1352 személyből állt.²⁷ Majdnem mindegyik házban 2–8 különböző háztartás volt, amelyből csak egy vagy kettő rendelkezett élelmiszerekkel, a többinek egyáltalán nem volt (*nil habent*), vagy pedig az élelmiszerek

²³ L. a 7. jegyzetet.

²⁴ A soproniak saját használatra a bor mértékegységeként az *eimert* alkalmazták, ami 42 *pintet* tett ki. Vö.: uo. Lad XXXIII; 23. füzet 10. o. Míg Sopron külvárosában az adó átlaga 2 *eimer* körül mozgott, a belvárosban 4–5 *eimer* körül. 1582-ben a belvárosban egy nő 5 *eimert*, egy másik 5 1/4 *eimert*, egy harmadik pedig 5 3/4 *eimert* rótt le.

²⁵ A *cubulus* más térfogategységeknek (*tina*, *urna* stb.) alegysége. Mindezen egységek értéke helyenként változó volt.

²⁶ Ezt az összeírást *Szakály Ferenc* adta ki: „Sziget mezőváros connumeratioja 1551-ben”, megjelent a *Történeti Statisztikai Évkönyv* 1967–68-as kötetében, Bp. 61–133.; tömör demográfiai és társadalomelemzést tartalmaz.

²⁷ *Szakály* tanulmánya 371 háztartást, illetve 1344 személyt összesít; maga az összeírás 1338 személyt tartalmaz: én a publikált adatokkal 372 háztartást, illetve 1352 személyt találtam. Mivel ezeket az adatokat lehetetlen egységesíteni és figyelembe véve, hogy az eltérések jelentéktelenek, elemzésemet a saját számításaimra alapoztam.

közösek voltak a házban levő összes háztartásban. Az élelmiszerhiány jellemezte azt a 119 háztartást is, amelyet nő vezetett. Ezek valószínűleg rokonok voltak, vagy szolgák – talán szökevények –, akiknek nem volt gazdájuk, tehát élelmiszerük sem. Ez egyrészt azért valószínű, mert föltehetően a főbérő nem fogadott volna olyanokat, akiknek semmilyen létfenntartási eszközük nem volt, és teljesen idegenek voltak.²⁸ másrészt pedig a családnévek gyakran megegyeznek. Mások, főként nők, a család-főkkel együtt vannak besorolva a lemenő és oldalági rokonok, szolgák és a családdal tisztázatlan kapcsolatban álló személyek (*matronae, mulieres, pueri, puellae*). Annak ellenére, hogy a családi és szociális kategóriák meghatározása bizonytalan, ezek az információk mégis rendkívül értékesek, nemcsak azért, mert a tárgyalt periódusra vonatkozó ilyen jellegű dokumentumok igen ritkák, hanem mert ebben a hányatott korszakban az ehhez hasonló demográfiai helyzet valószínűleg igen gyakori volt.

Különös figyelemmel vizsgáljuk meg az egyedülálló nők helyzetét, ideértve a családfőket és a más háztartásba integrálódott nőket (43. táblázat). A női családfők általában kisebb terheket viselnek, bár ez jobban nyomja őket, mint az olyan házban, amelyből nem hiányzik a férfi.²⁹

Az összeírás nem mond semmit a női családfői jövedelméről vagy foglalkozásáról, kivéve a 3 koldust, akik közül az egyik *matrona mendicans* – némiképp pikáns – megjelöléssel szerepel. Egy-egy *matrona* két pap háztartásában van összeírva, valószínűleg házvezetőnők lehettek. A női családfők viszonylag magas száma figyelemre méltó és – legalábbis részben – a mezőváros katonái és földrajzi (határ-) helyzetével magyarázható: a dokumentumok tanúsága szerint az előző télen 24 férfit vittek el a törökök; 9 nem sokkal az összeírás előtt hazatért, de hármat megöltek, 1 megrokkant, kettőt pedig Konstantinápolyba hurcoltak – a többről nincs információ. Semmi okunk sincs feltételezni, hogy az emberek biztonsága a korábbi években nagyobb lett volna. Mi több, nemcsak a törökök okozhattak kárt az emberéletben, hanem a keresztény seregek is (beleértve a magyarokat is), melyek szintén nem bántak kesztyűs kézzel a civil lakossággal, valamint a járványok is napirenden voltak. Egyáltalán nem túlzás állítani, hogy – legalábbis a török határvidékeken – a családfők 32 százaléka nő volt.

Az özvegyek helyzetének más oldalát világítják meg a szerződések jegyzőkönyvei. A közjegyzői okiratokat az erre jogosított egyházi testületek (*loca credibilia*) készítették, rendszerint káptalanok és apátságok. Alkalmam volt futólag megvizsgálni a győri káptalan 1534 és 1580 közt készített mintegy 6000 okiratát, amelyek közül 119-et jelenleg számítógépbe táplálok.³¹ Ez a minta természetesen a kérdésnek első közelítését adja, az így kapott eredmények – kellő óvatossággal kezelése – mindazonáltal jó szolgálatot tesznek, annál is inkább, mivel egybeesnek más vizsgálatok eredményeivel. E mintában 607 személy szerepel (közülük 66 nő) mint szerződő fél (adó vagy vevő), szomszéd és tanú. Az akták csak 281 személyről (közülük 50 nő) szolgálnak részletes adatokkal: lakóhely, foglalkozás, gyermekek száma stb., de nem minden esetben. A továbbiakban részletesen foglalkozunk a fenti ötven nővel, különösen az özvegyekkel, összehasonlítva a többi nővel és az összes szerződő felekkel. Részletesen megvizsgáljuk a társadalmi és családi helyzet (nemes-nem nemes, házas-özvegy stb.), valamint a családi terhek hatását: gyermekek és egyéb „jogutódok” (szülők, oldalági rokonok stb.), és végül az ügyletek értékét (43. táblázat).

²⁸ Mint azt *Szakály* is megállapította, 89.

²⁹ Nem találunk olyan foglalkozást, amelyet nők gyakoroltak, kivéve talán a fűszerezéseket vagy más kiskereskedőket, mint pl. Győr 1567-es telekkönyvében. Vö.: *Grundtbuch der stett Raab aus dem Jar 1567*, amelyet a Győri Városi Levéltár őriz, és *Villányi Szaniszló*: Győr vár és város helyrajza a XVI–XVII. században. Győr, 1882. A hagyományos társadalomban az egyedülálló nő nem tudta másként biztosítani övéi fennmaradását, csak ha közvetve vagy közvetlenül integrálódott egy férfi vezetete háztartásba.

³⁰ A törökök 1543-tól több Szigettel szomszédos várat meghódítottak: Pécs, Valpó stb., ahonnan gyakori pusztító támadásokat intéztek, amelyeknek célja a lakosság megfélemlítése volt.

³¹ E helyen mondok köszönetet a Strasbourg-Cronenbourg-i CNRS számítástechnikai központja mérnökeinek és technikusainak, elsősorban Mme Grangénak számos tanácsáért és értékes segítségéért.

³² Ennél a két nőnél a családi állapot nincs megadva. Az egyik nemes és egy gyermeke van, a másik nem nemes és két gyermeke.

Az 50 nő közül 16 vevő és 34 eladó. Társadalmi helyzet szerinti megoszlás: 11 nemes, 39 nem nemes. Családi állapot: 24 férjezett, 19 özvegy, 4 újra férjhez ment, 2 nincs megadva, 1 kiskorú hajadon. A társadalmi helyzet a következőképpen kombinálódik a gazdaságival: a nemes asszonyok mind eladók, kivéve az egyetlen újra férjhezmentet; a nem nemeseknél az arány egyenlő: 9 vevőre jut 9 eladó; az özvegyeknél 5 vevőre esik 11 eladó; az újrահázasodottaknál 1 vevőre 2 eladó. A meghatározatlan helyzetű nő és a kiskorú hajadon eladók (4. táblázat).

A gyermekek számának vagy a jogutódok meglétének megvolt a maga fontossága (4. táblázat). 27 nő gyermektelen, 18-nak 1–2, 5-nek 2-nél több gyermeke volt. A 16 vevőből 12 gyermektelen, a többinek 1 vagy 2 gyermeke volt. A nagycsaládok mind eladók, ettől eltekintve az eladók megoszlása nem tér el az átlagostól. Vagyis, a nagyobb családi terhek inkább eladásra, a gyermektelenség, ill. az újrահázasodás pedig inkább vásárlásra ösztönző volt. Ha az egyik fél nő volt, az ügyletek értéke általában alacsony: az átlag 40,74 forint, ha az eladó özvegy, akkor 27,37 forint, ha pedig a vevő özvegy, akkor csak 22,90 forint. Úgy tűnhet, hogy az özvegyek nem jól adták el javaikat. Meg kell azonban jegyezni, hogy nem ismerjük sem a szóban forgó ingatlanok értékét, sem pedig a tranzakciók körülményeit (esetleges török támadás veszélye stb.).

A bérek igen ritkán szerepelnek e terület okirataiban, aminek több oka van. Bérből élők természetesen kevesen voltak, mivel a mezei és a házi munkák nagy részét a család tagjai el tudták végezni vagy – nemesi birtok esetén – elvégeztették robotban. Továbbá a szolgák számára a lakást és élelmet a földesúr (vagy gazda) biztosította, és alkalmanként néhány ruhadarabbal is kiegészítette. A pénzbeli fizetség csak mindezen természetbeni juttatások után következett. Így azután nem meglepő, hogy egy szolgáló évi bére 2,40 és 3 forint között ingadozott, ami egy hízott disznó ára volt. Ha a bérrrel fizetett munka elkerülhetetlen volt, egy férfi napszáma 9 és 17 dénár³³ között volt. A napszámoknak gyakran háromszori étkezést is biztosítottak, amiért napi 4 dénárt levontak. Győr környékéről csak egyetlen ilyen esetet ismerünk: 1544-ben Abda malomgátjának megerősítéséhez sok női és gyermekmunkát vettek igénybe.³⁴ A nők 8 dénárt, a gyermekek 4 dénárt kerestek naponta. Érdekes módon az a néhány férfi, aki részt vett a munkálatokban, ugyanannyit keresett, mint a nők.

Összegzésem mindezek után a következő:

1. Egyedülálló asszonyok a népességben

a) Az adásvételi szerződések jegyzőkönyveiben és az adóösszeírásokban az egyedülálló nők legtöbbször özvegy. Sziget összeírásában több másfajta egyedülálló nő is van: olyanok, akiknek a férjét a törökök elhurcolták, hajadonok, cselédek, árvák; valamint olyanok, akiket ebből a szempontból nem tudunk osztályozni: *matronae* és *mulieres*. Valójában e két terminus mindegyike asszonyt jelent, az első inkább 'hölgy' vagy 'idősebb nő' értelemben, a második 'férjes asszony' értelemben. Vajon szegény férjezetlen vagy özvegy rokonok ezek, vagy inkább magukra maradt asszonyok, akiknek a férje katona, fogoly vagy szökésben van? Nem tudjuk biztosan.

b) Az egyedülálló nők demográfiai szerepe meglehetősen csekély, ami alulregisztráltságuknak tudható be: 0–5% az urbáriumokban és a gabonadézsma összeírásokban; 4–10% a bordézsma-összeírásokban; 6,8% a szerződések jegyzőkönyveiben (legalábbis a kiválasztott mintában), a vevőknek 3,5, az eladóknak pedig 10 százalékáa. Sziget mezővárosban 759 felnőtt korú közül 100 szerepel özvegyként (13%), ha ehhez hozzávesszük azokat az elszigetelt nőket, akiket más férfi felügyelete alá tartozó családokban írtak össze (anya, nővér, *matrona*, *mulier*, szolgáló együtt 77 személy), akkor 196 személyt tesz ki, azaz a felnőtt populáció 25,4 százalékát. A házasság korhatárát illetően nincs semmiféle információ.

³³ A magyar ezüst forint 100 dénárúra osztott pénzegység volt, amely 1,25 rénus forintot ért. Ami a napszám nagyságát és az árakat illeti, l. *Maksay Ferenc*: Parasztság és majorgazdálkodás a XVI. századi Magyarországon, Bp., 1958. 19, 38–50.

³⁴ *Liber Computorum Capituli Almae Ecclesiae Cathedralis Jauriensis*, I. kötet, 327–28. Győri Püspöki Levéltár, Győr.

- c) A nők földrajzi mobilitása nem haladja meg a 30–40 km-es körzetet, kivéve a törökök előli menekülést vagy más rendkívüli körülményeket. A férfiak mobilitása természetesen nagyobb.
- d) Semmilyen adatunk nincs a mortalitásra vonatkozóan.

2. Az egyedülálló nő és munkája

Nyilvánvaló, hogy az egyedülálló nőnek is dolgoznia kellett, hacsak nem tudott megélni a járadékaiból, amit azonban csak néhány gazdagabb asszony tudott megtenni. Az egyedülálló nő munkája abból állt, hogy segítette a háztartást, amely befogadta – akár rokonnál, barátoknál vagy idegeneknél volt –, nehezebb vagy könnyebb munkát végezve benne. A parasztnaknál a házi munka magában foglalta a kerti munkákat és esetleg némi könnyebb mezei munkát is.

a) A szolgák száma: az egyetlen feldolgozott forrás Sziget *connumeratioja*, a szolgálónők száma háztartásonként 1, maximum 2, teljes számuk 36, beleértve az egyik szolgálónő lányát is.³⁵ Ezzel szemben a férfi szolgák száma háztartásonként 4, azaz összesen 73, akik közül 2 talán nő.³⁶ A földesúri birtokoknál természetesen magasabb a szolgálók aránya. Szociális színvonal: azok a nők, akikről némi felvilágosítással rendelkezünk, polgárok vagy földművesek özvegyei, iskolázottságuk alacsony szintű lehetett, nincs rá bizonyítékunk, hogy tudtak írni és olvasni, igaz, hogy az ellenkezőjéről sincs. Ebben az időben néhány apáca és magas rangú nemesasszony tudott írni.³⁷

b) A hosszabb időre alkalmazott nők általában szolgálónők voltak; lakást és ellátást kaptak – adott esetben gyermekeikkel együtt³⁸ – a béruk következképp igen alacsony, mintegy kiegészítő jellegű volt: 2–3 forint évente. A robotra kötelezhető nők, ha kaptak bért,³⁹ ez minimális volt, s még ez is csökkentve a napi élelem árával. Ilyen értelemben nem beszélhetünk függetlenségről, legfeljebb minimális önállóságról a teljes függőség helyett.

c) Ebben a korszakban a szó mai érterlmében még nem leteztek „munkásnők”. A nőnek a hozományt nem a pénz miatt kellett előteremteni, hanem abból a célból, hogy ne legyen a szülő terhére, és hogy férjet találjon magának. A földesúr vagy a gazda (kézműves vagy kereskedő) valóban gyakran segítette a szolgálónőit ennek elérésében. A gazdák vagy földművesek özvegyei számára a munka elsősorban a férj által hátrahagyott javak gyümölcsoztetését jelentette.

d) Az egyedülálló nők hírneve. Erről az adott területet illetően semmilyen információnk nincs. Mindenesetre, Sziget példája azt mutatja, hogy – hacsak tehettek – igyekeztek nem egyedül lakni, és egy olyan családot találni, amelyben volt egy nős férfi. Ez nyilván a rossz nyelvek és az esetleges zaklatások miatt volt így. A Szigeten levő 100 ház mindegyikében lakott legalább egy nős férfi a családjával, akkor is, ha a házban lakó család csak nőkből állt.⁴⁰

3. Az egyedülálló nő és a társadalmi helyzet

a) A nők magányának oka a hagyományos társadalom, amelyben a férfié a családfői és védelmezői szerep. A szervezett női közösségek – apácakolostorok, beginaházak megszűnését a reformáció is elősegítette, amely az ilyen életforma ellen harcolt, s ebben a 16. század szellemiségének

³⁵ Szakály Ferenc, 114. N° 58: *servitrix 1, filia cuius 11*.

³⁶ Uo. 112. o. N° 52: *serve 2* vagy *servi 2*? Szakály szerint kétes olvasat. Tekintettel a bizonytalanságra, ezt a két személyt nem vettem nőnek.

³⁷ Az egyházi kolostorban az apácák, a prior, a gondnoknő, a felolvasónő természetesen tudtak olvasni és írni, néha a 16. század elején másoló nővérek teljes 400–600 oldalas kéziratokat is lemásoltak, de az apácák írni-olvasni tudása korántsem volt általános. A nagy magyar nemesi családok levéltáraiban 16. századi nemesasszonyoknak több száz levele van. Vö.: Deák Farkas–Szalay Ágoston: Magyar hölgyek levelei, Bp., 1879.

³⁸ Pl. a 42/ alatti esetek.

³⁹ Maksay, 19.

⁴⁰ A „listavezető” a 100-as számú ház: az 5 bérlő közül 4 özvegyasszony, az 5. egy férfi a feleségével és 2 leányával: a házban 10 nőre jut összesen egy férfi és egy fiú (*filiolus*).

mély egyetértésére talált. Ez a szembenállás azonban korábbi keletű: a kolostorok már a 16. század végén kezdtek elnéptelenedni, mégis, ez a folyamat nem fejeződött be, mivel néhány apácakolostor egészen a 16. század végéig fennmaradt, és később újra benépesült. Tehát, a kor szemlélete a női egyedülállóságot inkább elszigeteltségnek, mint felszabadulásnak tekintette,

b) Az özvegyasszony rendszerint a gyermekeiből álló család feje volt. Szigeten 1551-ben egyetlen özvegy nő sem élt a szüleivel, legalábbis az összeírásnál önálló családfőnek tekintették, és mint „özvegy leány”, „özvegyasszony” stb. írták össze őket, bár mindig közvetlenül egy férfi irányította család után szerepelnek, aki az apjuk vagy más rokon lehetett. Ha léteztek is csak nőkből álló családok, egy férfi irányította család szomszédsága – úgy látszik – kívánatos volt. Az özvegyasszonyok nemegyszer férfi albérlőket fogadtak fel, arra nincs semmi adatunk, hogy ezek házások voltak-e, de valószínűnek tűnik, hogy igen, különösen, hogyha figyelembe vesszük a paráználkodás rendkívül szigorú büntetését. Megint csak Szigetet hozzuk fel példaként: egyetlen férfinak – legyen az akár nőtlen, akár özvegy – a háztartásában sem volt idegen nő, ha ugyanakkor nem volt közvetlen női hozzátartozója: anya vagy nővér.⁴¹ Az egyetlen kivétel a papok (*presbiter*): mindkettőnek, akit Szigeten összeírtak, volt egy *matrona* a háztartásában, az egyiknek a házában egy idegen fiú (*puer*) is volt. Vajon egyházi ranguk helyezte őket minden gyanú fölé, vagy az, hogy nem a szülőfalujukban laktak, így a saját családjuk nőtagjaira nem számíhattak. Valószínűleg mind a két tényező szerepet játszott.

Az özvegyek gyakran fogadtak magukhoz ellátásra gyermekeket, ritkábban más személyeket is. Leányanyának lenni nemcsak szégyent jelentett, de az erkölcstelenség tényszerű bizonyítékát is, hacsak nem hangoztatta az illető leány, hogy megerőszakolták. Egy özvegyet paráználkodásért elítélt az úriszék, mert azt állította ugyan, hogy megerőszakolták, de csak akkor, amikor a bíróság elé kellett állnia, s azt vetették a szemére, hogy azonnal jelentenie kellett volna az erőszakot.⁴² A megbecstele-nített leányokat a lehető leggyorsabban férjhez adták, még rangon alul is. Ez a szemlélet magyarázza – legalábbis részben – a nemesek és a nem nemesek közti házasságok jelentékeny számát. Nemezszer a nemesi család az ilyen házasságból származó gyermekeket nemesi rangra akarta emeltetni.⁴³ A csak nőkből álló háztartás igen ritka, kivéve a vallási közösségeket, Szigeten például csak egy ilyen van, két *mulier*.

c) Ilyen körülmények között az egyedülálló nő a helyzetét úgy élte át, mint várakozást vagy szerencsétlenséget; a végleges egyedüllétet igazságtalanságnak vagy reménytelenségnek érezte, hacsak nem ellensúlyozta a vallási elhivatottság.

Fordította: Kiss László

⁴¹ 7 özvegy férfi van Szigeten.

⁴² Az özvegyasszonyt halálra ítélték és kivégezték. A vád szerint már kétszer megölte a méhében hordott házasságán kívüli gyermekét. A nő ezt tagadta, azt állítván, hogy soha nem volt vetélése. Vö.: Úriszék. XVI–XVII. századi perszövegek, Bp., 1958, 436–437. A mű sok más pert is idéz, amelyben paráználkodásért vagy házasságtörésért ítélték el nőket. A halálos ítéletet csak férjezettekkel szemben alkalmazták, az egyedülálló, akár hajadonok, akár özvegyek voltak, gyakran csak megszégyenítő büntetést kaptak: botozás, kiűzés a városból stb.

⁴³ Például nemes Andreas Laky *Recognicio nobiliarisa* a győri káptalan előtt 1564-ben. Vö.: *Protocollum fassionum Capituli Almae Ecclesiae Cathedralis Jauriensis*, II. köt. 262. lev. (154.).

1. táblázat

Bordézmával adózó nők (Sopron, 1582)

Város negyed	Összes adóköteles				Adóköteles nők				Átlag
	Adókötelesek száma		Beszolgáltatott adó (eimerben)		Adó- kötelesek száma	közülük másnál lakik	Az adózó nők aránya az összes összeirtakhoz	A legkisebb és legna- gyobb be- szolgál- tatott adó	
	Összeirtak	Adóját lerotta	A legkisebb és leg- nagyobb beszol- gáltatott adó	Átlag					

a) Az adózók száma és az adók az összes adóköteleshez viszonyítva

I.	96	87	0 – 8 ¹ / ₄	1,69	8	4	8,3	¹ / ₄ – 3	1,16
II.	145	137	0 – 12	2,73	16	9	11,03	¹ / ₄ – 8	1,72
III.	112	105	0 – 6 ¹ / ₂	1,83	11	5	9,8	¹ / ₂ – 2 ¹ / ₂	1,23
IV.	168	166	¹ / ₄ – 10 ¹ / ₂	2,23	10	2	5,95	¹ / ₄ – 3 ³ / ₄	1,27
Belváros	125	122	0 – 25	5,21	12	3	9,6	³ / ₄ – 15	4,60
összesen	689	622	–	2,80	57	23	8,3	–	2,10

b) Az adózó nők adójának megoszlása

Város- negyed	Beszolgáltatott adó (eimerben)																Összesen
	0	¹ / ₄	¹ / ₂	³ / ₄	1	1 ¹ / ₂	2	2 ¹ / ₂	3	3 ¹ / ₂	5	5 ¹ / ₂	6	8	12	15	
I.		4				2	1		1								8
II.		3	3		3	2	1	2	1					1			16
III.			2	1	3	4		1									11
IV.		1	1	2	3	1	1			1							10
Belváros				2	2		2			1	1	1	1		1	1	12
összesen:		8	6	5	11	9	5	3	2	2	1	1	1	1	1	1	57

2. táblázat

Az adózók szereplésének időtartama Nyúl község bordézsma-összeírásában (1552–1580)

Csoport		Az előfordulás időtartama években					Összesen és százalékosan	Átlag-időtartam (években)
		0	1	2–5	6–10	több mint 10		
Özvegy-asszonyok	személyek száma	4	20	8	8	2	42	3,3
	%	9,5	47,6	19	19	4,76	100	
Nők	személyek száma	11	24	8	8	2	53	2,7
	%	20,75	45,28	15,09	15,09	3,8	100	
Összes adózók	személyek száma	69	182	81	62	92	486	5,5
	%	14,2	37,5	16,7	12,7	18,9	100	

Megjegyzés: az adózó nők az összes adózók 10,9 százalékát teszik ki; adózó özvegyasszonyok: 8,65%

3. táblázat

Egyedülálló nők (Sziget, 1551)

	özvegy	anya, anyós	nővér	özvegy leány	matrona	mulier	bérlő	koldus	szolgálónő	gyermek (kiskorú vagy árva)	összesen
--	--------	-------------	-------	--------------	---------	--------	-------	--------	------------	-----------------------------	----------

a) Eloszlás az összeírás kategóriái szerint

1. Családfő	100	1		1	4	3	2	3		5	119
2. Családban levő nő		6	10		15	6			36	4	77
3. Összesen	100	7	10	1	19	9	2	3	36	9	196

b) Az egyedülálló nőknél levő eltartottak

Eltartottak száma	0	1	2	3	4	összesen
Családok száma	32	44	29	10	4	119

Megjegyzés: eltartottak (a gyermekeken kívül): 1 nővér, 1 vő, 4 matrona, 1 mulier, 5 kiskorú gyermek (puer vagy puella), 3 szolgáló, 2 szolgálónő

4. táblázat

A női szerződő felek megoszlása az eladói, illetve vevői minőség szerint

Kategóriák	a) Családi állapot szerinti megoszlás					b) Gyermek szám szerinti megoszlás						
	házas	özvegy	újraházasodott	egyéb ¹	összesen	0	1	2	3	4	5	összesen
<i>Nemesek</i> eladók	6	3		1	10	5	3	2				10
vevők			1		1	1						1
<i>Nem nemesek</i> eladók	9	11	2	2	24	10	5	4	2	1	2	24
vevők	9	5	1		15	11	1	3				15
<i>Összesen</i> eladók	15	14	2	3	34	15	8	6	2	1	2	34
vevők	9	5	2		16	6	1	9	2	1	2	16

Megjegyzés:¹ 2 nő, akinek a családi állapota nincs megadva és egy nem nemes kiskorú leány